
Levél Szarajevóba

1938 júniusában Babits levelet kapott a tizennyolc hónap óta körülzárt, Madridból. „Egy levél az ostromlott városból! Valamikor az ilyen titkos küldönc hozta, élete kockázatásával csempészve át az őrsökön és a tűzvonalon. Ez azonban szabályszerű postával érkezett, felbélyegezve, felbontva és visszarakasztva, a hadicenzúra pecsétjével. Mily diadala a polgárosultságnak!” S a levélből egy XVI. századbeli spanyol szonett hullik ki. Szegény Babits ebből azt olvasta ki, hogy vannak, kikben „kultúra szeretete mély és erős és kiirthatatlan, s nem tűnik el a barbárság első lehelétén. Igaz, hogy ilyenek Rómában is voltak, még akkor is, mikor már a Campus Martius félvad törzsek sáros csizmái alatt dobogott és nyögött. Ők nem mentették meg az antik kultúrát – de legalább megőrizték...”

Madrid óta már volt Varsó és Leningrád, Oradour és Lidice. Auschwitz és Auschwitz, és Auschwitz. Gulágok: Vorkuta és Kolima. Azután a kínai táborok, amelyeknek a nevét se tudjuk, még azt sem, hogy mi a tábor neve kínaiul. Megint máshol My Lai. És Orbán Ottó magyar költőtől jól tudjuk, hogy nem áltathatjuk magunk: a barbárok, a félvad törzsek, a sáros csizmások, a szörnyűség *mi vagyunk*. „Egy puskás férfi... szalad, hogy csak – mármint ez az asszony... / Háború hadnagy aszondja: „Lődd le!” Aszondom: / „Lőjje le maga, én nem szokok asszonyokat lelőni.” / Fél lábbal már az ajtóban állt... Amikor megfordítottam, / megláttam azt az egy hónapos vagy éves picit, / amiről azt hittem, hogy a puskája. Az ilyesmiktől kikészülök.”

Most Szarajevóban öljük és nézzük egymást. És kissé távolabb üldögélünk és szégyenkezünk, meg eszünk, iszunk, hivatalba járunk, és fecsegünk, egyszóval vagyunk. A magyar költők és írók nem kaptak levelet Szarajevóból. Írtak Szarajevóba. A kisebb-nagyobb írásoknak nincs címzettje: se Ember, se Isten. Az Ember az, aki: ősz és tél is; nem elég áldozatul adni! „Az Isten az,

aki: tavasz és nyár is; nem elég bűnbakot áldoznunk neki!" O. O. erről mindent tud.

A magyar írókban, talán mindannyiunkban győzedelmeskedett Kosztolányi és Babits szelíd hitetlensége Karinthy heves, vitázó gondolatai felett. Mert a magyar írókat a harmincas években még megosztotta a háborúkkal szembeni érzélem. Kosztolányi öröktől fogva valónak tartja a „lelkek mélyén szunnyadó ösztönöket”, az emberi természetet, ezt az agresszív, militáris ősmagatartást. Ezt levetni lehetetlen. Igenis bennünk van, hogy öten is megdugjunk egy nőt a külvárosi konyhában, hogy meggyújtjuk, hogy kihajítsuk a gép ajtaján, gyerekének kitekerjük a nyakát a szeme előtt. Az „Ember harcol valami ellen, amit magában hordoz, és amitől szabadulni akar. Az emberiségnek le kell győznie önmagát, a saját kényszereit és lehetőségeit. A harc voltaképpen a harc mögött folyik...” – mondja Babits 1939-ben a világháború nyitányán.

Hiába bizonygatja Karinthy, hogy kedves Kosztolányim, nem a vérontás, az erőszak az ősi, azóta se hiszünk neki. „A háború lényege a *rabzolga*, nem az ölés, ellentéte nem a béke, hanem az *egyén* szabadságvágya, hogy önmaga választassa meg ellenségét és testvérét, ki-ki a maga körein belül, fellázadva a természetellenes kényszer ellen, mely arra szorít, hogy *ne* a magam ellenségét öljem meg, hanem a másét, ne azt egyem, ami nekem ízlik, hanem azt, ami másnak. Innen nézve, kiderül, hogy nem a militarista a primitív, természetes, ősi és örök életű ember, hanem ellenkezően, a pacifista.” Mióta a hold lejött ide, talán Szarajevóból, nem hisszük. „Hogy bárkit is konkrétan megették volna, arra nincs adat. El-eltűnünk, ennyi volt megállapítható.” „Mintha annyi, hogy odaát, s ropog a képen a golyó, mossa föl a vért a család, s ha tetszik, kikapcsolható.”

Szeretem és tisztelem, hogy egyetlen levélben döcögöttet le írógépéről a szavakat Orbán és Eörsi, Nádas és Bertók, Grendel és Parti Nagy, s firkálgatott hozzá Márton és Garaczi, Visky és Lábass, került ugyanabba a háborús levélbe Csoóri és Kertész, Ágh és Kukorelly, Végel és Szilágyi Ákos, kanyarította oda magát Esterházy és Határ, Sándor

Iván és Mészöly, Takács Zsuzsa és Tandori. A frontra, a fiúnak nem is küldhet más képet otthonról az ember. Ott van azon az utált nagybácsi, a kitagadott testvér, az évek óta nem látott nagynéni. Mosolyognak – csoportkép. Kell ez bizony nekünk, elsősorban itthon, a hazai frontokon.

Miért nem írtak ilyen levelet a harmincas vagy a negyvenes években a magyar írók? Talán mert bosnyákok, horvátok vagy szerbek voltak. Benne ültek. Őket vitték el. Ők vitték el másokat. Berugták az ajtajukat. Megerőszkolták a feleségeiket. Behívták őket. Csillagokat tettek rájuk. Az egyiket tarkón lötték az országút mentén. A másikat eltemették egy konyhaszekrényben a Rákóczi téren. Ott voltak. A magyar írók szép levelét olvasva kérdelem magamtól: mit tennének, tennénk, ha nemcsak közel, hanem itt volna? Ha egyszer csak az előszobából bejönnének? Elégetnének a behívónkat? Elutaznánk az utolsó ENSZ-konvojjal? Harci indulókat írnánk? Elrejténénk egymást? Elemeznénk a bosnyákok, a horvátok, a szerbek rémtetteit? Beavatkozást kérnénk a „civilizációtól” a másik ellen? Bombázókat a nagyhatalmaktól? Le akarnánk szereltetni a seregünket? Volnának mieink? Fegyvert csempésznénk át a határon? Elviselnénk?

Nem azért ilyen nagy az egyetértés, mert mégiscsak messze van, s semmi se múlik rajtunk? Talán először adatik meg, hogy nem kell beavatkoznunk és megoldanunk, hogy nincsenek ellenségeink és barátaink, hőseink és gonoszaink. Csak csinna van és dratta, csorda-dratta, csürhe-dratta, horda-dratta – überhorda.

Jan Tinbergen holland közgazdász 1914-ben oly komolyan vette a pacifizmust, hogy vállalta a holland internálást, mert nem volt hajlandó bevonulni. Lowell, az amerikai költő a második világháborúban megtagadta a katonai szolgálatot, amerikai táborba került. S Márai „tébolyodottnak” nevezi Carl von Ossietzkyt, mert a lágert is vállalta azért az eszement ideáért, hogy a németeknek le kellene magukat fegyverezni. Igaza volt-e Tinbergennek és Russelnek az első világháborúban, Lowellnek a másodikban. Mindmégannyi nehéz kérdés. Mit tehet az író a háború ellen?

„Hiszem, hogy a világon és a jövőn *nekünk* is módunkban van annyit változtatni, mint a tudósoknak és a gazdagoknak, ha jó helyen ragadjuk meg az ekét, amit azért adtak a kezünkbe, hogy a világot ne hagyjuk itt egészen úgy, ahogy találtuk” – írja Karinthy Kosztolányinak 1935-ben. Csak ne hagyjuk sokkal rosszabb állapotban, találgatjuk 1994 nyarán.

1994. július